

i metoda kauzální analýzy a výpočtu korelačních a kontingenčních koeficientů.

Recenzovaná kniha je podle mého soudu především dobrou základní učebnicí nejen metod, technik, ale i výzkumné strategie, kterou musí výzkumník volit při realizaci sociologického bádání. V tomto směru vyniká především účelnou klasifikací zahrnuté problematiky, což je zřejmě výhodné zvláště pro didaktické účely. Je ovšem možno vznést k této klasifikaci, stejně jako k některým pojmům a k jejich vymezení připomínky. Také výklad některých problémových okruhů by si zasloužil více pozornosti autora – například proces interpretace empirických dat a statistických charakteristik. Jde ovšem o náměty směřující k rozšíření knihy než k její kritice.

Vytčený cíl – provést výklad základních postupů, teoretických a obecně metodologických východisek sociologického zkoumání – kniha velmi dobře plní. Naši odborné veřejnosti a především v oboru marxistické sociologie začínající generaci se dostává do rukou velmi užitečná a dobrá publikace.

František Zich

F. Hájek: Kapitoly ze sociologie výchovy

Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1975, 228 s.

František Hájek je jedním z našich předních odborníků v oblasti sociologie výchovy. Jeho nová práce je výsledkem analýzy mnoha studií zabývajících se vývojem sociologie výchovy zhruba od devatenáctého století až po současnost. Jak autor sám několikrát zdůrazňuje, jeho práce analyticky navazuje na práci profesora Karla Gally (například na K. Galla: *Úvod do sociologie výchovy*. Praha, SNPL 1967, 1971). Recenzovaná kniha v devíti kapitolách pojednává o zásadních otázkách a hlavních vývojových etapách sociologie výchovy a vzdělání, kriticky z marxistických pozic sleduje buržoazní teorie sociologie výchovy. Zabývá se rovněž aktuálními úkoly marxistické sociologie výchovy, situací mládeže v třídně rozděleném světě a otázkami vztahu vědeckotechnické revoluce a výchovy.

V prvních dvou kapitolách autor nejprve rozebírá otázky konstituování sociologie výchovy jako samostatné hraniční disciplíny a podává přehled vývoje sociologie výchovy v rovině styčných oblastí mezi pedagogikou a sociologií. Zdůrazňuje význam Marxova učení pro pedagogické směry dvacátého století, spočívající především v odhalení třídní podstaty školy a výchovy.

Cenný je téměř vyčerpávající přehled různých směrů teoretických pedagogických úvah evropských filozofů, sociologů a pedagogů jak se vyvíjely od počátku devatenáctého století. Autor začíná Kantovým vlivem na evropskou pedagogiku a kriticky upozorňuje, že to byl po teoretické stránce právě I. Kant a v apli-

kační pedagogické oblasti jeho žák Herbart, kteří rozhodujícím způsobem ovlivnili ideový systém buržoazní evropské školy a v duchu německé klasické filozofie a pedagogiky redukovali výchovu člověka jednostranně na školu a společensky ho v podstatě izolovali. Hájek v této souvislosti připomíná, že „...jejich buržoazní a protimarxistické pojetí proniklo i do kategoriálních pojmů a nebylo až dosud ani v podmínkách socialistického Československa důsledně překonáno...“. Dále jsou zde uváděni jednotliví myslitelé, kteří se více či méně zabývali otázkami výchovy, ať už z filozofického hlediska, jako například Goethe, Hegel, Feuerbach a další, tak i z hlediska sociologického, kde jako prvního Hájek uvádí například Comta a jeho některé myšlenky týkající se oblasti výchovy. Zajímavý je i přehled revolučně demokratických výchovně vzdělávacích koncepcí, které autor ilustruje pracemi K. Wandera a celou plejádou ruských myslitelů v čele s ruskými revolučními demokraty (Gercenem, Bělinským, Dobroljubovem, Černyševským apod.). Autor věnuje pozornost i utopickému socialismu, zejména jeho přecenění významu a dosahu výchovy v politickém a sociálním smyslu. Seznamuje dále čtenáře s pedagogickými myšlenkami filozofů a pedagogů, jako například Schleiermachera, Willmanna, Natorpa a dalších. (Natorp vůbec první začíná používat termínu sociální pedagogika – Sozialpädagogik). Pozornost věnuje i dílu A. Fischera, který stojí na pomezí sociální pedagogiky a sociologické pedagogiky. Hájek, podobně jako Galla, soudí, že Fischer náleží mezi badatele, kteří chápou pedagogickou sociologii jako aplikovanou vědu, a že tuto dimenzi dokonce překračuje. Za „pravého otce“ pedagogické sociologie označuje E. Durkheima, jehož pojetí představuje již novou sociální a samostatnou sociologickou disciplínu.

Podstatná část čtvrté kapitoly je věnována i terminologickým a obsahovým otázkám pedagogické sociologie a jejím odlišnostem, resp. podobnostem ve vztahu k sociologii výchovy. Hájek vychází z teoretických postulátů našich předních pedagogických sociologů, kteří definují pedagogickou sociologii jako *sociologii výchovy* a budují ji jako speciální společensky vysoce angažovanou sociologickou disciplínu zkoumající výchovné procesy i ostatní výchovné skutečnosti jako součást komplexně pojaté sociální reality.

Kapitola je doplněna kritickou analýzou dalších ze směrů pedagogické sociologie – politické pedagogické sociologie – a také stručným přehledem některých základních idejí pedagogické sociologie, tzv. liberálně konformní, kam autor řadí H. Schelského, R. Königa a další. Ke škodě věci na tomto místě nepodrobuje jejich teorie hlubšímu kritickému rozboru. Částečně tak činí v další kapitole *Kritika buržoazních teorií sociologie výchovy*, kde však věnuje hlavní pozornost americké sociologii výchovy.

Za podnětný přínos k vymezení místa mar-

xistické sociologie výchovy mezi ostatními společenskovědními disciplínami můžeme označit čtvrtou kapitolu recenzované práce. Hájek zde mimo jiné definuje sociologii výchovy jako „speciální sociologickou disciplínu, která zkoumá vzájemné vztahy mezi společnostmi a výchovou (školních generací i pracujících), přispívá k rozvoji obecné teorie výchovy a formuluje obecné zákonitosti výchovy generací všech věkových kategorií. Globálně zkoumá v rámci perspektivního plánování společenskou potřebu kvalifikovaných pracovníků, táže se jak konkrétně vypadá člověk, na něhož má být a je působeno, a jak vypadá společnost, která tuto činnost determinuje, jakými prostředky ji determinuje, jaké role tu mají instituce a lidé a jak tyto své role splňují“.

Těžiště práce je v páté kapitole, která pojednává o aktuálních úkolech marxistické sociologie výchovy. Autor zde na problémech školy a školského systému poukazuje na některé společenské závažné otázky a zdůrazňuje, že právě marxistická sociologie výchovy má důležitý teoretický i praktický význam pro výchovu mladých generací i dospělých a jako diagnostický nástroj přispívá spolu s pedagogikou, psychologií a filozofií k vědeckému řízení socialistické společnosti.

Stručně dále uvádí základní oblasti, které sociologie výchovy zkoumá, na konkrétních příkladech ukazuje některé momenty ve vývoji školy a zamýšlí se nad vývojem školského systému v posledních desetiletích u nás. Kriticky komentuje přechodné a teoreticky nezdůvodněné změny ve školství, které se nakonec odrazily v nedostatečné stabilizaci školy i v její obsahové náplni. V určité protiváze k výše naznačeným úvahám rozebírá některé Engelsovy a Marxovy názory na školství a uvádí příklady významných Leninových myšlenek o škole, výchově a vzdělání.

V současné době je, podle Hájky, „jedním z nejvýznamnějších úkolů sociologie výchovy řešení, resp. plánování kvalitní přípravy nastupujících generací z hlediska předpokládaného stavu a úrovně vědeckotechnické revoluce koncem dvacátého století. Vedle toho existuje celá řada dalších důležitých úkolů a problémů sociologie výchovy, například problémy vztahu teorie a empirie, sociopedagogické plánování a prognózování, aplikace pedagogicko-sociologické teorie ve školní praxi atd.“. Významným perspektivním úkolem české a slovenské marxistické sociologie výchovy zůstává „objektivní zhodnocení dosavadního vývoje pedagogické sociologie v ČSSR a další vědecké rozpracování jejího teoretického systému“. K řešení některých naznačených problémů významně přispívá touto prací i sám autor.

V recenzované publikaci je rovněž věnována pozornost některým aktuálním problémům vztahu mezi vzděláním a sociální mobilitou. Řešení těchto otázek je v počátcích a Hájek předpokládá, že v první fázi je třeba kriticky, z marxistických pozic zhodnotit práce o vztahu

hu sociální mobility a vzdělání v podmínkách kapitalistické společnosti.

Situace mládeže v kapitalistických zemích a otázky mládeže a její výchovy vůbec, to je další oblast, kterou autor považuje za velmi významnou a věnuje jí proto pozornost. Z plejády autorů, kteří analyzují životní situaci mládeže v soudobé západoevropské industriální společnosti, vybírá zejména názory francouzského vědce J. Rousseleta. Skepticky se přitom staví k Rousseletovým závěrům, že kapitalistický svět automatizace a specializace může poskytnout mladým lidem v soudobé industriální společnosti širší uplatnění. Také problémy mládeže, zdůrazňuje Hájek, jsou až na výjimky v kapitalistické společnosti řešeny formalisticky a dilema mládež – společnost se na Západě stále více prohlubuje.

V závěru práce se autor dotýká otázek vztahu výchovy a vědeckotechnické revoluce a otázek výchovy člověka a vzdělání. Zajímavé jsou úvahy o změnách v oblasti vzdělání a kvalifikační struktuře obyvatel, jakož i ve skladbě pracovních sil. Autor v této souvislosti zdůrazňuje demokratický charakter vzdělání v naší socialistické společnosti, které je založeno na „leninském spojení teorie s praxí, na spojení intelektuální a manuální práce, na spojení školy s životem společnosti“.

Je třeba říci, že F. Hájkovi se velmi dobře podařilo podat kritickou analýzu původu sociologie výchovy od počátků devatenáctého století a kriticky zhodnotit některé buržoazní teorie sociologie výchovy. Práce významně přispívá k objasnění otázek vztahu sociologie výchovy k příbuzným vědním disciplínám a k vymezení jejího místa, především pak k nastínění aktuálních úkolů marxistické sociologie výchovy. Jde však dále nad tyto problémy a je bezesporu cenným příspěvkem k rozvoji marxisticky orientované pedagogicko-sociologické školy. Lze jenom doporučit, aby se s ní seznámil co nejširší okruh pracovníků ze všech oblastí, které mají co činit s výchovou.

Jaroslav Hudeček

V. G. Vasiljev: Problemy povyšeniya proizvoditelnosti truda na predpriyatiyah promyshlennosti i transporta (Problémy zvyšování produktivity práce v průmyslových a dopravních podnicích)

Moskva, Nauka 1974, 425 s.

V SSSR, jak známo, se již více než desítku let rozvíjí bohatá sociologická výzkumná činnost, která se z velké části zaměřuje na průmyslovou problematiku. Je logické, že materiál získaný výzkumem v průmyslové oblasti počal být řadou autorů zobecňován – zčásti i pod vlivem zahraniční sociologické produkce – do teoretické roviny aplikovaných sociologických odvětví, jako je sociologie práce, průmyslu, podniku, organizace a řízení (Zvorykin, Čerkasov, Podmarkov, Medvedev, Čangli, Osipov, Popov, Gvišiani, Markov, Nazimovová, Škaratan a další). Do tohoto druhu pra-